

4. Matveev, G.K. (1985) *Sovetskoe semeinoe pravo* [Soviet Family Law], Juridicheskaja literatura, Moscow, Russia.
5. Hershonova, L.M. (1951) “Nasledovanie po zaveshhaniju v sovetskom grazhdanskom prave” Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03, Kyiv, Ukraine.
6. Vasilchenko, N.M. (1953) “Zashhita interesov sovetskogo gosudarstva pri perehode k nemu nasledstvennogo i bezhozjajstvennogo imushhestva” : Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03, Kharkiv, Ukraine.
7. Aslanian, N.P. (1987) “Nasledovanie chlenov sem'i nasledodatelja po sovetskomu grazhdanskomu pravu”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03, Moscow, Russia.
8. Nemkov, A.M. (1979) *Ocherki istorii nasledstvennogo prava* [Essays on the history of inheritance law], Izdatelstvo Voronezhskoho universiteta, Voronezh, Russia.
9. Musaev, R.M. (2003) “Nasledovanie po zaveshhaniju : istorija i sovremennost”. Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03, Moscow, Russia.
10. Moiseev, A.B. (2010) “Institut nasledovaniya v sovetskom prave kak sredstvo obespecheniya jekonomicheskogo interesov gosudarstva” : Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, Nizhnij Novgorod, Russia.
11. Dronikov, V.K. (1974) *Nasledstvennoe pravo Ukrainskoi SSR* [Inheritance Law of the Ukrainian SSR], Vyshha shkola, Kyiv, Ukraine.
12. Shahrachuk, I.A. (2000) *Spadkove pravo Ukrainy (Retrospektyvnyi analiz)* [Inheritance Ukraine (retrospective analysis)], DNU, Dnipropetrovsk, Ukraine.
13. Zaika, Yu.O. (2007) *Spadkove pravo Ukrainy : Stanovlennya ta rozvytok : monohrafiya* [Inheritance Ukraine : Formation and development : monograph], KNT, Kyiv, Ukraine.
14. Nelin, O. (2008) “The inherited law for the USSR is after the civil code of 1922”, *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 4, pp.32-35.

УДК 343.13 (091) “08/18”

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЙОГО ОСНОВНІ ОЗНАКИ В ПЕРІОД ІХ – ХІХ СТ.: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Середа А.М., к.і.н., доцент

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
sereda.angela@mail.ru*

У науковій статті на основі аналізу нормативно-правових актів досліджується формування, становлення та подальший розвиток кримінально-процесуального права та функціонування його суб'єктів у контексті загальних соціальних і правових процесів.

Розкриваються принципи кримінального процесу та їх основні ознаки в період ІХ – ХІХ ст. Відокремлюються структура і механізм формування складових елементів кримінально-процесуального права, особливості провадження судочинства.

Ключові слова: кримінально-процесуальне право, суб'єкти кримінально-процесуальних відносин, судова система, кримінальне судочинство, судовий слідчий.

ПРИНЦИПЫ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА И ЕГО ОСНОВНЫЕ ПРИЗНАКИ В ПЕРИОД ІХ-ХІХ СТ.: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Середа А.Н.

*Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
sereda.angela@mail.ru*

В научной статье на основе анализа нормативно-правовых актов исследуется формирование, становление и дальнейшее развитие уголовно-процесуального права и функционирование его субъектов в контексте общих социальных и правовых процессов.

Раскрываются принципы уголовного процесса и их основные признаки в период IX – XIX ст. Выделяется структура и механизм формирования составных элементов уголовно-процессуального права, особенности осуществления судопроизводства.

Ключевые слова: уголовно-процессуальное право, субъекты уголовно-процессуальных отношений, судебная система, криминальное судопроизводство, судебный следователь.

PRINCIPLES OF THE CRIMINAL PROCESS AND ITS MAIN CHARACTERISTICS DURING THE IX-XIX CENTURIES: HISTORICAL AND LEGAL INVESTIGATION

Sereda A.N.

*Zaporizhzhya national university, str. Zhukovsky, 66, Zaporizhzhia, Ukraine
sereda.angela@mail.ru*

In the scientific article on the basis of the analysis of normative legal acts formation, making and further development of the criminal procedure law and functioning of its subjects in the context of the general social and legal processes are investigated. The principles of criminal procedure and their main characteristics during the period of IX – XIX centuries are revealed. Structure and mechanism of components formation of the criminal procedure law, features of implementation of legal proceedings are allocated.

The author analyzes formation and development of criminal trial during the princely, Lithuanian-Polish, Cossack-Hetman and imperial periods.

Great attention is paid to the processes that are carried out during the formation of the stated branch of law; also further changes in criminal legal proceeding existed in the period of the Hetmanate are considered.

Aspects of reorganization of criminal procedure in the conditions of judicial reform of 1864 are accented. In November, 1864 the following main acts of judicial reform are approved and came into force: “Establishment of Judicial Settlements”, “Regulations of Civil Proceedings”, “Regulations of Criminal Proceedings”, “Regulations of Punishments Imposed by Justices of the Peace”.

The author allocated certain stages of criminal procedure in the general legal agencies in the second half of the 19th century.

Specifics of reorganization of prosecution agencies were displayed during judicial reform, as well as their separation from the local authorities and fixation to the judicial ones. Activity of the prosecutor's office was concentrated on maintenance of public prosecution in courts, supervision of keeping within the law during the carrying out a pretrial investigation and supervision of prison establishments. In criminal trial the prosecutor received serious opponents in the form of lawyers and jury members. The prosecutor's office actually turned into authority of justice system.

Judicial reform of 1864 entered into criminal procedure two parties – prosecution and defence which worked separately and irrespective of court and compete with each other. In this regard the prosecutor or the private accuser, on the one hand, and the defendant or his defender on another, had the identical rights in court battle. The parties were granted with the following rights: to search or provide evidence to the court; to offer with the permission of the court president questions to witness; to do remarks and to offer explanations on each action that occurs in court and to disprove arguments of the other party.

Key words: procedural criminal law, subjects of procedural criminal relations, judiciary system, criminal legal proceedings, investigator.

Вступ України як соціальної, демократичної та правової держави в європейську спільноту вимагає підвищення ефективності функціонування усіх ланок суспільства. До основних завдань сьогодення необхідно віднести й подальше удосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства в напрямі відповідності положенням Конституції України та міжнародно-правовим документам.

Доступність Кримінального процесуального кодексу України розумінню не тільки юристами, але й пересічними громадянами залежить від якості організації правового матеріалу та зовнішнього його виразу. Ефективність впливу закону на суб'єктів кримінально-процесуальних правовідносин знаходиться в прямому зв'язку з чіткістю викладу кримінально-процесуальних норм. Тому кожна норма зокрема та кримінально-процесуальний закон в цілому повинні бути належним чином сформовані. У зв'язку з цим важливим є історико-правовий аналіз кримінально-процесуального законодавства. Актуальним залишається узагальнення та вивчення історичного досвіду судової системи та судочинства IX – XIX ст., коли в суспільстві також відбувалися кардинальні зміни. Водночас треба зазначити, що, з одного боку, пряме перенесення досвіду минулої історичної епохи на сьогоденні реалії є неприйнятним, з іншого – ігнорування цього величезного досвіду породжує важкі наслідки, спричиняє повторення помилок і вибір хибного шляху до майбутнього.

Характеризуючи теоретичну основу дослідження, слід зазначити, що досить велика увага проблемам кримінального судочинства в різних аспектах приділяється у працях видатних вчених М. Владимирського-Буданова, О. Лазаревського, Д. Міллера, А. Пашука, М. Слабченка, І. Теліченка, М. Чельцова-Бebutova та ін. Вагомий внесок у дослідження історії права України зробили у своїх

працях такі українські вчені, як О. Апанович, В. Горобець, І. Ісаєв, С. Кудін, Я. Падох, А. Рогожин, І. Сафронова, М. Страхів, І. Усенко.

У працях відомих українських вчених-правників І. Бойка, О. Михайленка, Б. Тищика, М. Якимчука та О. Ярмиша виокремлюються діяльність судових установ і судочинство за судовою реформою 1864 р. Однак науково-дослідна робота в цьому напрямі вимагає продовження.

Треба зазначити, що розвиток кримінального судочинства в історії української державності був пов'язаний з рівнем розвитку суспільства та держави. Тому з метою систематизації та більшої планованості викладу зазначеної проблеми необхідно відокремити основні періоди становлення та розвитку кримінального процесу. Перший період – князівський, з кінця IX ст. до початку XIV ст. (до примусового приєднання українських земель Великим князівством Литовським та Річчю Посполитою). Другий період – литовсько-польський, з середини XIV ст. до середини XVII ст. (до початку національної революції під проводом Б. Хмельницького). Третій період – козацько-гетьманський, з середини XVII ст. до кінця XVIII ст. (до ліквідації Гетьманщини та Запорозької Січі). Четвертий період – імперський, з кінця XVIII ст. до початку XX ст. (до відродження української державності у 1917-1920 рр.). Зазначена періодизація, як і будь-яка інша, значною мірою умовна. Але в її межах можна розглянути головні тенденції розвитку кримінального процесу.

Кримінальне судочинство зароджується в князівську добу. Давньоруське право того часу не знало чіткого розмежування між кримінальним і цивільним процесами. Крім того, у справах щодо державних злочинів використовувалися форми розшукового процесу. Князь і його агенти самостійно здійснювали розслідування по цих справах [1, с. 644]. В усякому разі і в кримінальних, і в цивільних справах Давньоруської держави застосовувався обвинувально-змагальний процес, у якому сторони рівноправні й самі є двигуном всіх процесуальних дій.

Складовими частинами судового процесу, безсумнівно, є принципи. Як і сучасний процес, давньоруський ґрунтувався на найважливіших правових ідеях, які не змінювалися протягом тривалого часу.

Так, першим – основним – принципом вважалася презумпція винності. Якщо існували сумніви в злочинності чи протиправності діяння, то тягар доказування своєї невинності покладалася на обвинувачену сторону. Якщо у підозрюваного не знайдеться доказів своєї непричетності до злочину, то він буде вважатися винним і понесе покарання. Другим найважливішим принципом був принцип змагальності. Правом голосу були наділені обидві сторони, вони змагались між собою у словесній баталії, вмінні обґрунтувати свою точку зору, підтверджуючи свої заяви. Третім принципом судочинства слід вважати обов'язковість виконання рішення, ухваленого судом. У разі невдоволення ухваленим рішенням обох сторін призначалася інша процедура – поєдинок. «Руська правда» не містила ніяких указівок про повторний розгляд справи, однак можна припустити, що невдоволена сторона зверталася зі скаргою до князя, який переглядав справу заново. Четвертим важливим принципом можна назвати принцип пропорційності злочину та покарання. Договір 911 р. прямо встановлював: «да елико яве боудуть показании явлеинными да имеют верное» [2].

Судове засідання в Давньоруській державі відбувалося публічно, проводилося усно. Сторонами виступали як юридичні (церква, громада), так і фізичні особи. На цьому етапі справа розпочиналася тільки за скаргою потерпілого, його сім'ї або роду. Процесуальні сторони називалися «сутяжниками» або «суперниками» і користувалися рівними правами.

Вищою судовою інстанцією був великий князь київський, який вирішував будь-які справи, котрі вважав потрібними. У будь-якому випадку він самостійно, будучи суддею, приймав рішення щодо винності та невинності підсудного. Як зафіксовано в «Повісті минулих літ», князь Володимир міг карати розбійників стратою, а міг замінювати її грошовим штрафом [4]. Тобто князь мав великі повноваження, а саме брати участь в судовому засіданні, приймати рішення в цивільних справах, оголошувати вирок у кримінальних справах або помилувати злочинця.

Щодо сторін процесу, то потерпілий самостійно домовлявся зі своїм супротивником з приводу передання спору до суду. Звинувачення мало бути персональним, тобто направленим проти відомої особи. Якщо обвинувачений не з'являвся до суду, це призводило до заочного вироку або підсудного доставляли силою. А якщо відповідач був невідомий, його відшукував позивач. У разі неясності справи відповідач звертався до розшукування доказів.

Давньоруське право передбачало використання в процесі певної системи доказів. Докази мали характер формальних підтверджень ґрунтовності пред'явленої до суду вимоги. До них належали власне зізнання підозрюваного, свідчення свідків, полічне, «суди Божі». Класифікуючи докази, можна виділити докази усні та письмові, матеріальні та формальні. Більшою мірою все ж таки докази були усного характеру, однак застосовувалися і письмові. Так, згідно з договором 911 р., заповіти оформлювалися в письмовій формі; отже, у разі виникнення процесу з приводу приналежності майна померлого як доказ міг бути використаний його заповіт [2]. До формальних доказів відносився такий специфічний їх вигляд, як «суди Божі».

Зважаючи значення всіх доказів, наданих сторонами, суд виносив рішення-вирок в усній формі. Суд сам не виконував цивільних рішень, про це дбала зацікавлена сторона. Кримінальні вироки виконував здебільшого князь або його урядовці – вірники, які збирали кримінальні штрафи, та ємці, які конфіскували майно.

Таким чином, давньоруський процес не був хаотичним нагромадженням процесуальних дій, а спирався на правові ідеї, такі як презумпція винності, здійснення «суду» на основі змагальності та відносної рівноправності сторін, обов'язковість виконання рішень і вироків суду, відповідність суспільної небезпеки злочинного діяння призначеному покаранню. Такий порядок судочинства проіснував на Русі з кінця IX до початку XIV ст.

Для України специфіка обумовлювалася тривалими перервами в існуванні національної державності. Як наслідок, на увагу заслуговує і литовсько-польська доба.

У цей період судовий процес характеризувався суворим формалізмом, здійснювався усно й відкрито з дотриманням певних процесуальних обрядів. Він був єдиним як для цивільних, так і для кримінальних справ. Увесь процес мав змагальний, приватно-позовний характер. Саме приватно-позовне начало процесу зазнало певних обмежень, що виявилось в можливості порушення справи та розшуку злочинця з ініціативи органів влади; у проведенні досудових розшукових дій у кримінальних справах; в обмеженні добровільної, привілейної та станової підсудності в справах про тяжкі злочини; у запровадженні спеціальних заходів судового слідства; у практиці отримання на суді свідчень під час тортур; у формуванні посад судових урядників, у повноваженнях яких простежуються начала публічного обвинувачення. Таким чином, можна зазначити про наявність у судочинстві того часу елементів розшукового процесу [5, с. 209].

Литовські статuti визнавали процесуально правоздатними всіх вільних жителів держави. Реальний обсяг прав кожної зі сторін процесу визначався становими привілеями, залежав від походження, статі, національно-конфесійної приналежності, службової залежності, осілості. Не вважалися дієздатними у повному обсязі слуги, приватновласницькі піддані та особи, які хоча й досягли повноліття, але жили при батькові чи були неосілими.

Досудове слідство не було обов'язковим і здійснювалося потерпілим. Воно передбачало проведення дій, спрямованих на розшук злочинця та предмета посягання. Організаційні засади та тактика їх проведення визначалися нормами звичаєвого права. У процесі в той час сформувався погляд на досудові дії як такі, що проводилися приватними особами, але потребували обов'язкової фіксації представником уряду [6, с. 58].

Судовий розгляд був основною стадією процесу. Він передбачав підготовчу частину, судові дебати, судове слідство та винесення рішення. На етапі судового слідства проводили допити сторін, свідків, дослідження доказів. Складання стороною присяги було важливим елементом судового розгляду. Судді під час винесення вироку керувалися писаним правом. Існували і засоби перегляду рішень суду: скарга на суддю та апеляція. Предметом оскарження були рішення та вироки суду [6, с. 59].

Отже, можна відокремити такі принципи судового процесу, як призначення покарання лише за наявності достатніх доказів вини і не інакше як за вироком суду, недопустимість призначення покарання за заочним обвинуваченням, рівність перед законом, недоторканність особи, захист інтересів у суді через адвоката, можливість оскарження рішення суду.

Існування національної української держави – Гетьманщини – виявило складності та суперечності, якими супроводжувався процес формування кримінально-процесуального права.

Значну роль у розвитку українського кримінально-процесуального права відіграла судова реформа К. Розумовського 1760-1763 рр. Зокрема, в ордері 1761 р. гетьман визначив застосування одних і тих

же джерел права у судах нижчих і вищих інстанцій, чим упорядкував апеляційне провадження; у 1763 р. заборонив Генеральній військовій канцелярії приймати до провадження кримінальні та цивільні справи, зрівняв процесуальне становище представників різних станів під час кримінального судочинства.

Кримінальний процес у Гетьманщині будувався на підставах законності (кримінальне судочинство повинно було керуватися законом або санкціонованими державою звичаями), здійснення правосуддя судами або іншими наділеними судовими функціями державними органами (виключалися самосуд або судові дії посадовців), презумпції невинуватості (вину особи доводив тільки суд), диспозитивності (провадження у кримінальній справі могло бути порушене лише за скаргою потерпілого), змагальності (проявлявся безпосередньо під час судового розгляду), забезпечення права обвинувачуваного на захист (він міг вдаватися до послуг професійного адвоката та іншої довіреної особи), відкритості судового процесу в кримінальних справах, усності судочинства (сторони усно доводили власну правоту), безпосередності (суди першої інстанції повинні були перевірити всі факти і докази у справі), формалізму (полягав у тому, що всі кримінально-процесуальні дії повинні були здійснюватися за встановленою формою) [7, с. 247].

Головним доказом у кримінальному процесі Гетьманщини вважалося зізнання. Наступними за значенням були покази свідків, які поділялися за соціальною ознакою. Важлива роль відводилася документальним доказам. Доказами слугували також присяга сторін, результати огляду місця події, речові докази. Тортури могли застосовуватися тільки тоді, коли в наявності були інші докази.

Суб'єкти кримінального процесу поділялися на державні органи, які здійснюють кримінально-процесуальну діяльність, та учасників процесу (обвинувачені, потерпілі, свідки).

У судочинстві періоду Гетьманщини домінувала колегіальність. Проте, починаючи з XVIII ст. під впливом російського права все частішими стають одноосібні судові розгляди. Крім того, різняться принципи, покладені в основу кримінального процесу, а саме: для Гетьманщини були характерними принципи законності, презумпції невинуватості, диспозитивності, відкритості, забезпечення права на захист, а в російському кримінально-процесуальному законодавстві ці принципи здебільшого були майже не вираженими; розшуковий характер і закритість процесу обумовлювали широке застосування об'єктивного поставлення, закритості, здійснення судових функцій адміністративними органами тощо [8, с. 84].

Отже, у Гетьманській державі було сформовану цілісну систему органів кримінально-процесуальної дії, яка відповідала тогочасним правовим вимогам. Вона хоч і мала свої недоліки (збереження залишків поєднання судової влади з адміністративною; громіздкість системи судочинства, наслідком чого була судова тяганина), однак відображала тенденцію до формування нового, безстанового, по суті буржуазного судочинства. Це стало відображенням процесів поступової руйнації феодально-станової структури українського суспільства.

Треба зазначити, що в період з кінця XVIII до початку XX ст. близько 90% українських земель входило до складу Російської імперії.

Розкриваючи основні тенденції розвитку кримінального процесу в період першої половини XIX ст., треба зазначити, що в цей час в Росії ускладнювався весь спектр суспільного життя, відчувалася опозиція самодержавству, загострювалися старі та виникали нові суперечності. У прагненні зберегти статус-кво самодержавство, як і раніше, активно використовувало правоохоронні органи. Однак при цьому влада змушена була рахуватися з наслідками буржуазних революцій на Заході. Тому політичні репресії маскувалися в законно-судову форму. Ще одна особливість полягає в тому, що протягом буквально чверті століття істотно змінилося ставлення до органів політичного розшуку. Отже, на початку XIX ст. в Росії відбуваються спроби вдосконалення кримінально-процесуального законодавства.

Порядок кримінального судочинства за Зводом законів 1832 р. побудований за принципом німецького дореформеного процесу. Саме Звід деяким чином удосконалив судовий процес, але зберіг його клановість і елементи формальної системи доказів (досконалі та недосконалі) [9].

Процес став поділятися на стадії (попереднє розслідування, суд і вирок), що дало змогу досить чітко розподілити функції учасників процесу на кожній із них. Попереднє розслідування та вирок належали до відома поліції. В її ж віданні перебував і суд зі злочинів невеликої тяжкості. У межах систематизації законодавства попереднє розслідування поділялося на попереднє слідство та

формальне слідство. Попереднє слідство передбачало дізнавальні дії за законом та за наявності певних підстав: повідомлення або донос про відомі донощику ознаки злочину; скарги потерпілого; документи прокурорів та стряпчих; явки з повинною та дії з власного розсуду поліції, яка приступала до слідства на основі отриманих нею відомостей. Формальне слідство з'ясувало, над якою особою чи майном був скоєний злочин, якими засобами, коли, де, навмисно або ненавмисно. Прокурори і стряпчі мали спостерігати за ходом слідства. Взагалі формальне слідство полягало у зборі та записі всіх доказів.

Після закінчення слідства усі матеріали негайно відсилалися в суд, який розглядав, чи правильно проведено слідство. З доказами суд знайомився виключно в письмовому варіанті, яке надавало слідство, а в канцелярії суду складався спеціальний витяг. Рішення суду ґрунтувалося на встановлених в законі правилах щодо сили доказів [10, с. 87].

Вирок повинен був виноситися на основі достатніх доказів винності та відповідності закону. Встановлювалося, що за нестачі доказів слід було звільнити підсудного, проте один досконалий доказ міг послужити підставою до винесення вироку. Формальна сила доказів була видозмінена у порівнянні з попереднім часом введенням поняття «віддавати перевагу», але станові та інші відмінності учасників процесу, як і раніше, впливали на силу їх показань. Щодо справ за злочинами проти держави в основному застосовувався загальний підхід, однак у розслідуванні та судовому розгляді особливо важливих політичних справ владою встановлювалися спеціальні правила.

Вирок мав бути оголошений підсудному, який міг його оскаржити або подати прохання про помилування, при цьому була можливість апелювати і до імператора, який за законом визначався як «верховний суддя»; відповідно, до нього направлялися рішення судів про засудження за політичні злочини для затвердження [11, с. 96].

У судах Російської імперії та російської України в першій половині XIX ст. судочинство було таємним – громадськість не допускалася на засідання суду. Судочинство велося у письмовій формі: суд виносив рішення на підставі записаних у протокол показів свідків, звинувачуваних, експертів та інших письмових документів. На основі письмових протоколів за суворо формальними правилами оцінки доказів суд вирішував долю звинувачуваного. Процес залишався інквізиційним: під час судочинства застосовували тортури до звинувачуваних, щоб досягти визнання ними своєї провини. Рішення нижчих судів обов'язково надсилали на затвердження вищим. В окремих справах вирок суду після розгляду справи в декількох судових інстанціях доповідався цареві, від якого й залежало кінцеве рішення.

Судова реформа 1864 р. дала серйозний імпульс розвитку кримінального права та процесу. Із середини XIX ст. відбувалася підготовка судової реформи, яка вивела проблеми кримінального судочинства на перший план.

У листопаді 1864 р. були затверджені та набули чинності основні акти судової реформи. Отже, з другої половини XIX ст. кримінальний процес в Російській імперії регламентувався Статутом кримінального судочинства від 20 листопада 1864 р. [12].

Аналізуючи книги Статуту кримінального судочинства, зазначимо, що в другій книзі «Порядок провадження в загальних судових місцях» відокремлювалися кілька стадій процесу, судочинство в окружних судах, оскарження рішень судових установлень і порядок виконання кримінальних вироків [12]. Таким чином, розрізнялося судочинство в мирових судових установах, у яких не було попереднього розслідування, і судочинство в загальних судових місцях, у яких попереднє розслідування було обов'язковим.

Необхідно виділити головні ознаки інституту мирових суддів, а саме: виборність, одноособовий розгляд дільничними або почесними мировими судьями малозначних цивільних і кримінальних справ, наявність другої інстанції у вигляді з'їздів мирових суддів, підтримання громадського порядку. Відповідно до вказаних ознак можна сформулювати визначення мирового суду як виборного місцевого судового органу, на який покладалася розгляд дрібних цивільних і кримінальних справ, охорона громадського порядку і однією з важливих функцій якого було примирення сторін [13, с. 13].

Відокремлюючи розгляд справ у загальних судових місцях (окружні суди та судові палати), слід зазначити приводи для порушення кримінальної справи. По-перше, це скарги приватних осіб; по-друге, повідомлення поліції, установ і посадових осіб; по-третє, явка з повинною та порушення справи слідчим або прокурором (ст.297). Крім того, маємо визначити певні стадії кримінального

процесу в цих судових установах. Перша стадія – попереднє розслідування, яке складалося з дізнання та попереднього слідства [12]. Дізнання здійснювалося поліцією, жандармами або адміністрацією. Усі матеріали в ході дізнання поліція повинна була передавати судовому слідчому. Передаючи дізнання слідчому, поліція обов'язково повідомляла про це прокурора або його товариша. Наступний крок – попереднє слідство, яке здійснювалося судовими слідчими. Саме Статути 1864 р. створили правову базу, сприятливу для успішної реалізації інститутом судових слідчих своїх функцій у повному обсязі, забезпечили його гармонійне інтегрування в систему нового кримінального судочинства, розповсюдили на судових слідчих принцип незалежності й незмінності, що повинно було забезпечити їх самостійну діяльність на благо правосуддя. Матеріали у справі судові слідчі направляли до прокурора, який міг або припинити справу, або порушити її.

Основними функціями прокурора у кримінальному судочинстві були нагляд за додержанням законів під час провадження досудового слідства та підтримання державного обвинувачення в суді. Під час проведення дізнання та слідства прокурор мав право вимагати від органів дізнання і досудового слідства кримінальні справи для перевірки, документи, матеріали та інші відомості про вчинені злочини, хід дізнання, досудового слідства і встановлення осіб, які вчинили злочини; скасовувати незаконні постанови судових слідчих та осіб, які проводили дізнання; давати письмові вказівки про розслідування злочинів, кваліфікацію злочинів, проведення окремих слідчих дій і розшук осіб, які вчинили злочини; взяття під варту, проведення обшуку, розшук осіб, які вчинили злочини, тощо [14, с. 96-97].

Судове слідство проводилося під час розгляду справи судом і перегляду доказів у судовому засіданні, на якому повинні були бути присутніми три члени суду, секретар суду та дванадцять присяжних засідателів. Встановлювався порядок судового слідства, яке починалося з оголошення обвинувального вироку, проведення допиту обвинуваченого та свідків, перевірки інших доказів. Стадія винесення вироку ґрунтувалася на заздалегідь винесеному вердикті присяжних про винність або невинність підсудного, який приймався більшістю голосів. Вирок стосувався міри покарання, її визначав коронний суд у дорадчій кімнаті відповідно до вимог, які висував прокурор, і запереченням, які надавав захисник (ст.750-834). Вироки окружних судів за участі присяжних засідателів були остаточними і підлягали негайному виконанню поліцією, за винятком випадків, коли коронний суд визнавав, що присяжними засуджений невинний, тоді справа передавалася на слухання новому складу присяжних (ст.941-999) [12].

Таким чином, становлення кримінального судочинства в зазначений період розглядається як тривалий процес, який зрештою привів до остаточного правового оформлення російського кримінального судочинства в ХІХ ст. на демократичних принципах тільки судового порядку кримінального переслідування (ст.1); презумпції невинності, публічності розгляду справ (ст.88); незалежності судів і суддів; відділення суду від адміністрації (ст.5); незмінюваності суддів; безстановості суду; гласності судочинства; змагальності та усності судочинства (ст.3) [13].

Однак, як показує досвід історичного розвитку російської держави, існування самостійної та незалежної судової системи, дотримання законності та справедливості в застосуванні закону були неможливі в умовах авторитарного механізму функціонування влади. Розроблена на принципах, не сумісних із самодержавним характером російської влади, судова реформа 1864 р. спричинила появу непримиренної суперечності між наявними в країні політичними умовами і створеною всупереч цим умовам судовою системою та судочинством. Немає нічого дивного в тому, що умови виявилися сильнішими. Російський суд досить швидко повернувся в свій звичайний стан вірного провідника і виконавця самодержавної волі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чельцов-Бебутов М.А. Курс советского уголовно-процессуального права : очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М.А. Чельцов-Бебутов. – М. : Госюриздат, 1957. – 839 с.
2. Договор Руси с Византией (911 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bibliotekar.ru/rus/1.htm>.
3. Повесть временных лет по Лаврентьевскому списку [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.krotov.info/acts/12/pvl/lavr.htm> Русская Правда (Пространная редакция) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/RP/prp.htm>.

5. Сокальська О.В. Елементи інквізиційного (розшукового) процесу в судочинстві українських земель (Брацлавське, Волинське та Київське воєводства) XVI ст. / О.В. Сокальська // Південноукраїнський правничий часопис. – 2006. – № 1. – С. 208-210.
6. Сокальська О.В. Засоби забезпечення виконання рішень суду в українському процесі XVI століття / О.В. Сокальська // Наука і освіта – 2005. Історія держави та права : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. – Т. 44. – С. 56-59.
7. Стецюк Б.Р. Формування системи кримінально-процесуальної дії Гетьманщини (1648-1722) / Б.Р. Стецюк // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2002. – № 3. – С. 246-256.
8. Стецюк Б.Р. Органи кримінального судочинства Гетьманщини / Б.Р. Стецюк // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 11. – С. 82-85.
9. Свод законов Российской империи, повелением государя императора Николая Павловича составленный. Изд. 1832 г. [Электронный ресурс]. – СПб., 1832. – Т. 15. – Режим доступа : http://www.prlib.ru/Lib/Pages/authority_1-2-4-2.
10. Власов Г.И. История розыскного процесса в России (законодательство и практика) : [монография] / Г.И. Власов, Н.Ф. Гончаров. – Домодедово : РИПК МВД России, 1997. – 217 с.
11. Ефремова Н.Н. Судостроительство России в XVII – первой половине XIX вв. : историко-правовое исследование : [монография] / Н.Н. Ефремова. – М. : Наука, 1993. – 192 с.
12. Свод законов Российской империи. – СПб : Тип. Второго Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1857–1868. – Т. 16. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.runivers.ru>.
13. Шигаль Д.А. До питання розробки інституту мирових суддів у процесі підготовки судової реформи 1864 р. в Російській імперії / Д.А. Шигаль // Проблеми законності : Республ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В.Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2004. – Вип. 65. – С. 12-16.
14. Савуляк Р.В. Роль органів прокуратури та судових слідчих при розслідуванні кримінальних справ та їх розгляді в судах за судовою реформою 1864 року і Україні / Р.В. Савуляк // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2006. – Вип. 43. – С. 95-102.

REFERENCES

1. Cheltsov-Bebutov, M.A. (1957), *Kurs sovetskogo ugolovno-protsessualnogo prava : Ocherki po istorii suda i uholovnoho protsessu v rabovladelcheskikh, feodalnykh i burzhuznykh gosudarstvakh* [Course of the Soviet criminal procedure right : Sketches on history of court and criminal procedure in the slaveholding, feudal and bourgeois states], Hosiurizdat, Moskow, Russia.
2. “Contract of Russia with Byzantium (911 g.)”, available at : <http://www.bibliotekar.ru/rus/1.htm> (access Yanvar 14, 2016).
3. “The story of temporary years according to the Lavrentyevsky list”, available at : <http://www.krotov.info/acts/12/pvl/lavr.ht> (access Yanvar 14, 2016).
4. “Russian Truth (Vast edition)”, available at : <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/RP/prp.htm> (access Yanvar 14, 2016).
5. Sokalska, O.V. (2006), “Elements of inquisition (of criminal investigation) process are in rule-making of Ukrainian earth (Braclav, Volyn and Kyiv provinces) of XVI”, *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys*, vol. 1, pp. 208-210.
6. Sokalska, O.V. (2005), “Backer-ups implementation of decreets are in the Ukrainian process of XVI age” *Nauka i osvita 2005. Istorii derzhavy ta prava : Materialy VIII Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii* [«Science and education 2005». History of the state and right : Materials of VIII of the International research and practice conference], *Nauka i osvita, Dnipropetrovsk*, vol. 44, pp. 56-59.
7. Stetsiuk, B.R. (2002), “Formation of criminal proceedings Hetman (1648 -1722)”, *Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu*, vol. 3, pp. 246-256.

8. Stetsiuk, B.R. (2005), "Organs of the criminal rule-making of Hetman", *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 11, pp. 82-85.
9. (1832), *Svod zakonov Rossiyskoy imperii, povelnyem hosudaria ymperatora Nykolaia Pavlovycha Ssostavlennyyi. Yzd. 1832 h.* [Compiled laws of the Russian Empire, command of the sovereign emperor Nikolay Pavlovich made. Prod. 1832], vol. 15, Saint Petersburg, available at: http://www.prilib.ru/Lib/Pages/authority_1-2-4-2
10. Vlasov, H.Y. and Honcharov, N.F. (1997), *Ystoriya rozyisknoho protsessa v Rossyy (zakonodatelstvo y praktyka) : monohrafiya* [History of search process in Russia (the legislation and practice) : monograph], RIPK MVD Rossii, Domodedovo, Russia.
11. Efremova, N.N. (1993), *Sudoustroistvo Rossyy v XVII – pervoi polovyne XIX vv. : ystoryko-pravovoe yssledovanye : monohrafiya* [Judicial system of Russia in XVII – the first half of the 19th centuries : historical and legal research : monograph], Nauka, Moskow, Russia.
12. (1857-1868), *Svod zakonov Rossiyskoy imperii* [Compiled laws of the Russian Empire], vol. 16, Tip. Vtoroho Otdeleniya Sobstvennoy E.I.V. Kantselyarii, Saint Petersburg, available at: <http://www.runivers.ru>.
13. Shyhal, D.A. (2004), "To the question of development of institute of justice's courts in the process of preparation of judicial reform in 1864 in the Russian empire", *Problemy zakonnosti, Respubl. mizhvidom. nauk. zb. prats*, Kharkiv, vol. 65, pp. 12-16.
14. Savuliak, R. (2006), "A role of organs of office of public prosecutor and judicial investigators is at investigation of criminal cases and their consideration in courts after judicial reform of 1864 and Ukraine", *Visnyk Lvivskoho universytetu, Seriiia yurydychna*, vol. 43, pp. 95-102.